

BİR AYETİN BAŞINA GELENLER

Kasânî Enfâl suresinin 12. ayetinde geçen “Siz bunların boyunlarının üstüne vurun” mealindeki bölümden hareketle esirlerin öldürülmelerinin emredildiği hükmüne varmaktadır. Oysa bu ayet, Müslümanlara destek olmaları için meleklere verilen emirdir. Böylesi bir ifadeden bu tür çıkarımlar yapmak kabul edilebilir değildir.

Yazımızda Muhammed suresinin 4. ayetiyle ilgili olarak; önce ayete dair geleneksel bakış açısını ortaya koymaya, ardından da ayeti Kur’ân bütünlüğü içerisinde ele almaya çalışacağız. Ayetin metni ve meali şöyledir:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْبَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقَ فَإِنَّمَا مِنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ ...

“(Savaşta) kâfirlerle karşılaştığınızda onları yere serinceye kadar boyunlarını vurun. Sonra bağı sıkı tutun (esirler alın). Arkasından onları karşılıksız veya fidye olarak serbest bırakın. Savaş, ağırlıklarını bırakıncaya kadar böyle yapın...”

Yukarıdaki ayete göre, savaş esnasında ve sonrasında yapılması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Savaş esnasında, tamamen etkisiz hale getirilinceye kadar düşmanın öldürülmesi,
2. Savaş meydanında tam bir üstünlük elde edilince esir alınması ve alınan esirlerin sıkıca bağlanması yani herhangi bir tehlike oluşturmamaları için esirlerle ilgili gerekli emniyet tedbirlerinin alınması,
3. Sonraki aşamada da bu esirlerin ya karşılıksız ya da fidye karşılığında salıverilmeleri.

Ayet Üzerindeki Nesh Tartışmaları

Bazıları bu ayetin mensuh yani hükmünün kaldırıldığını söylerken bazıları da ayetin neshedilmediğini dolayısıyla hükmünün geçerli olduğunu söylemişlerdir. Ayetin mensuh olduğu görüşünde olanlardan İbn Cüreyc ve

Süddî, bu ayetin hükmünün Tevbe suresinin 5. ayetiyle; Katâde ise Enfâl suresinin 57. ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir. Tevbe suresinin 36. ayeti de bu ayeti nesheden ayetler arasında zikredilir. Ayetin neshedilmediğini düşünenler arasında İbn Ömer, Atâ b. Ebî Rebâh ve Hasan Basrî'nin isimleri geçer. Rivayete göre İbn Ömer, esirlerin öldürülemeyeceğine dair görüşünü Muhammed suresinin 4. ayetiyle delillendirmiştir. ¹

Ayetin neshedildiğini düşünenler, ayetin hükmü gereği önceleri esirlerin öldürülmelerinin yasak olduğunu, ancak ayetin neshedilmesiyle esirlerin fidye karşılığı salıverilmeleri hükmünün kaldırıldığını ve esirlerin öldürülebileceği hükmünün konduğunu söylerler. ²

Müfessir Taberî, ayetin mensuh olup olmadığını düşünenlerden nakiller yaptıktan sonra kendi görüşü olarak ayetin mensuh olmadığını, esirlerin karşılıklı ya da karşılıksız serbest bırakılabileceği gibi Tevbe suresinin 5. ayeti gereği öldürülmelerinin de caiz olduğunu söyler. ³

Müfessir İbn Kesir bu ayetin Bedir savaşından sonra indiğinin çok açık olduğunu, çünkü Enfâl suresinin 67. ayetinde, ⁴ Bedir savaşında esir aldıkları için Müslümanların kınandığını, daha sonra inen bu ayetle de buna cevaz verildiğini söyler. ⁵

Bu durumda İbn Kesir'e göre Muhammed suresinin 4. ayeti, Enfâl suresinin 67. ayetini neshetmiş oluyor. Nitekim bazı fıkıh usûlü âlimleri nesih konusunu ele alırken Enfâl suresinin 67. ayetinin Muhammed suresinin 4. ayetiyle, bu ayetin de Tevbe suresinin 5. ayetiyle neshedildiği örneğini verirler. ⁶ Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde, Muhammed suresinin 4. ayetinin Tevbe suresinin 5.

ayetiyle neshedildiği görüşü Ebû Hanîfe'ye nispet edilir. ⁷

Fahrettin Râzî, ayetin tefsirinde, "فَيَأْتِيَا مَنَا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ" = **Arkasından onları karşılıksız veya fidye olarak serbest bırakın**" ifadesindeki "إِنَّمَا" = **immâ**" lafzının "hasr = sınırlama" ifade etse de esir alma işleminden sonra yapılacak şeylerin sadece bu iki şey olmadığını, öldürme ve köleleştirmenin de seçenek olduğunu söyler. ⁸

Hanefî mezhebi hariç tutulursa fıkıh mezhepleri, ayetin neshedilmediği görüşündedirler. Ancak ayetin neshedilmediğini söyleyenler, esirlere yapılacak muamelenin Muhammed suresinin 4. ayetiyle sınırlı olmadığını, gerektiğinde öldürme ve köleleştirmenin de uygulanabileceğini söylerler. Bunlar bu görüşü Tevbe suresinin ilgili ayetlerinin yanı sıra Rasûlullah'ın uygulamalarına da atıfta bulunarak delillendirirler. ⁹ Muhammed suresinin 4. ayetinin neshedilmediğini düşünenler bu ayetin "فَشُدُّوا الرِّبَاطَ" = **Sonra bağı sıkı tutun (esirler alın)**" bölümünden esirlerin köleleştirilmesi hükmüne de varırlar.

Mezheplerin Esirlere Muamele Hususundaki Yaklaşımları

Hanefî fıkıh kaynaklarında, Muhammed suresinin 4. ayetinin mensuh olduğu, tüm halkın menfaatini ilgilendiren özel bir durum olmadığı sürece ¹⁰ esirlerin karşılıksız ya da fidye karşılığında salıverilmelerinin caiz olmadığı söylenir. ¹¹ Bu konuda meşhur Hanefî fakihî Kâsânî'nin ifadeleri çok dikkat çekicidir. Devlet başkanının esirleri fidye karşılığı salıvermesinin mümkün olup olmadığına dair açtığı fasılda, İmam Şâfiî'nin buna cevaz verdiğini naklettikten sonra Hanefî âlimlerin buna cevaz verme-

diğini söyler ve bu görüşü şöyle temellendirir:

“Şu ayet sebebiyle, bize göre esirlere yapılması emree dilen muamele, onların öldürülmeleridir: “Siz bunların boyunlarının üstüne vurun = فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ”.¹² Bu ayet, esirlerin alınması ve köleleştirilmesinden sonraki aşamayla ilgilidir.”¹³

Kâsânî bu ayetin esirlerin alınmasından sonraki aşamayla ilgili olduğunu şöyle temellendirir:

“Boyunlarına vurmamak, boyunlarını vücuttan ayırmaktır. Bu da, savaş esnasında olmaz; ancak esir alındıktan sonra olur.”¹⁴

Kâsânî esirlerin öldürülmesinin gerekliliğini ise şöyle izah eder:

“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ‘Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün = فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ’.¹⁵ Ölüm emri onların İslâm’a girmelerine vesile olur. Öldürülmeleri emredildiği için bundan vazgeçmek caiz olmaz. Öldürme emri onların İslâm’a girmelerine vesile olur ama fidye karşılığı bırakılmaları onların İslâm’a girmelerine vesile olmaz...”¹⁶

Kâsânî daha sonra Muhammed suresinin 4. ayetinde geçen ifadeden hareketle, mesela İmam Şâfi gibi, esirlerin fidye karşılığı salıverilebileceği görüşünde olanlara şöyle cevap verir:

“Bazı müfessirler “فِيمَا مِمَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ = Arkasından onları karşılıksız veya fidye olarak serbest bırakın” ayetinin şu ayetlerle neshedildiğini söylüyorlar: ‘Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün = فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ’.¹⁷ ‘Allah’a ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşın = فَاتَّبِعُوا = فَاتَّبِعُوا = فَاتَّبِعُوا. ¹⁸ Tevbe suresi Muhammed suresinden sonra inmiştir. Öte yandan Muhammed suresinin 4. ayeti Ehl-i kitapla ilgili olabilir.”¹⁹

Kâsânî, Rasûlullah’ın Bedir savaşında esir almasının bir ictihad hatası olduğunu söyleyenlerden bahseder. Ayrıca Bedir’deki esirlerin fidye karşılığı bırakılmalarına izin veren hükmün daha sonra neshedilmiş olma ihtimalini de dile getirir. Dolayısıyla ona göre Bedir’de

Rasûlullah’ın esir almış olması esirlerin fidye karşılığı bırakılmalarına delil gösterilemez.²⁰

Kâsânî’nin yukarıdaki görüşlerini kısaca hatırlatıp şöyle değerlendirebiliriz:

Kâsânî Enfâl suresinin 12. ayetinde geçen “Siz bunların boyunlarının üstüne vurun” mealindeki bölümden hareketle esirlerin öldürülmelerinin emredildiği hükmüne varmaktadır. Kasânî, aynı ifadenin savaş sonrasındaki durumu düzenlediğini, çünkü bir kişinin boynunu vücudundan ayırmanın savaş esnasında değil; ancak o kişiyi esir aldıktan sonra olabileceğini söyler. Dolayısıyla Kâsânî’ye göre bu ifade, esirlere yapılacak muameleyle ilgilidir. Oysa bu ayet, Müslümanlara destek olmaları için meleklerle verilen emirdir! Böylesi bir ifadeden bu tür çıkarımlar yapmak kabul edilebilir değildir.

Kasânî esirlerin öldürülmesi hükmünü Tevbe suresinin 5. ayetine de dayandırır. İleride değineceğimiz üzere Tevbe suresinin 5. ayeti Hudeybiye Antlaşmasını bozan Mekkelî müşriklerle ilgilidir. Yani esirlerle ilgili değildir.

Kâsânî, esirlerin öldürülmesinin onların Müslüman olmaları sonucunu doğuracağını söylemektedir. Yani ona göre esir düşen biri Müslüman olmazsa öldürüleceğini bileceği için Müslüman olacaktır. Oysa böyle bir düşüncenin toplumda münafık üreteceği

Kâsânî, esirlerin öldürülmesinin onların Müslüman olmaları sonucunu doğuracağını söylemektedir. Yani ona göre esir düşen biri Müslüman olmazsa öldürüleceğini bileceği için Müslüman olacaktır. Oysa böyle bir düşüncenin toplumda münafık üreteceği kesindir.

kesindir.

Esirlerin fidye karşılığı salıverilmelerinin, bu kişilerin tekrar düşman askeri olarak Müslümanların karşısına çıkma ihtimalleri sebebiyle de kabul edilemez olduğu söylenir.²¹

Toparlayacak olursak, Hanefîler Muhammed suresinin 4. ayetinin mensuh olduğunu iddia ederek esirlerin karşılıksız ya da fidye karşılığında salıverilmelerine cevaz vermezler. Onlar bu ayeti nesheden Tevbe suresinin 5. ayetiyle esirlerin öldürüleceğini söylerler.²² Diğer üç mezhep ilgili ayetin mensuh olmadığını düşünür; ancak onlar da esirlerin gerektiğinde öldürülebileceğini kabul ederler. Ömer Nasuhi Bilmen esirlerin öldürülmesi ya da köleleştirilmesine dair geleneksel görüşü şöyle özetler:²³

*"Harb neticesinde zor kullanılarak elde edilen esirler hakkında devlet başkanı, muhayyerdir. Bu hususta Müslümanların menfaatlerine göre hareket ederek dilerse bu esirlerin savaşçı takımını öldürüp kötülüğü tamamen ortadan kaldırır, dilerse bunların şerlerini def için yalnız istirkakleriyle, yani köle ve cariye edilmeleriyle yetinir, dilerse İslâm devletinin himaye ve korumasında olmak üzere hepsine hürriyet verir ve dilerse bunları İslâm esirleri ile mübadelede bulunur."*²⁴

Ömer Nasuhi Bilmen devamında, esirlerin öldürülmesine çeşitli gerekçelerle cevaz vermeyen bazı fukahadan bahsettikten sonra esirlerin öldürülmesinde karar verme yetkisinin devlet başkanında olduğunu, bazı durumlarda, mesela misilleme yapmak için esirlerin öldürülmesinin haklı gerekçelerinin olduğunu, bunu yerine getirmenin sosyal ve siyasal hayat için gerekli olduğunu şöyle ifade eder.

"Farz edilsin ki bir düşman millet, Müslümanlardan aldığı esirleri idam ediyor veya köleleştirerek ebediyen hürriyetten mahrum bırakıyor. Şimdi bu halde Müslümanların o düşmandan alacakları esirler hakkında idam ve köleleştirme yollarına başvurma dinen yasak sayılması, ictimâî ve siyasî hayat bakımından uygun görülebilir mi?"

*"Binaenaleyh umum beşeriyetin eğilim, istek ve arzularını dikkate alan ve cihanşümül bir siyaset takip eden İslâmiyyet de kendi müntesiplerinin hayatî mücadelede muvaffakiyetlerini temin için esirler hakkında bir takım hükümler koymuş, bu hususta en büyük salâhiyeti - hikmet ve maslahata göre hareket etmesi icap eden - devlet başkanına, İslâm hükümetine havale etmiştir."*²⁵

Ömer Nasuhi Bilmen daha sonra esirlerin karşılıksız salıverilmelerinin mümkün olup olmadığı meselesine geçer ve şunları söyler:

"Hanefîlere göre esirleri karşılıksız salıvermek caiz değildir. Velew ki esir, İslâmiyyeti kabul etmiş olsun. Böylesi bir muamele, nassa muhalif davranmak, düşmanı güçlendirmek, mücahitlerin hukukuna tecavüz etmek demektir."

"İmam Mâlike göre de esiri karşılıksız salıvermek caiz değildir. Devlet başkanı, esirler hakkında muhayyerdir; ictihadına göre hareket eder. Göreceği maslahata binaen bunları, ganimetin taksim edilmesinden önce ya öldürür veya bir bedel mukabilinde azad eder veya cizyeye bağ-

lar veyahut köleleştirir. Kadınlar ile çocuklar hakkında ise yalnız köleleştirmede bulunur veya bunları bir fidye mukabilinde azad eder, fakat öldürmez."

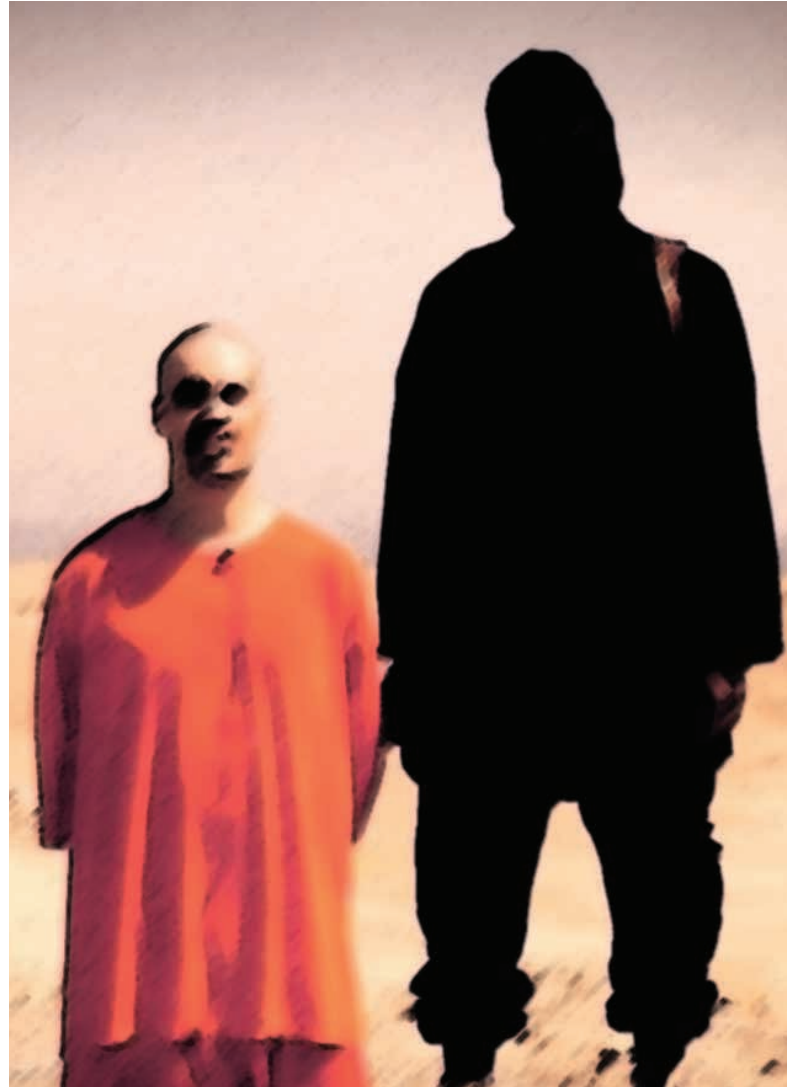
"İmam Ahmed'e göre de esirleri karşılıksız salıvermek caiz değildir."

*"İmam Şâfiîye göre devlet başkanı, göreceği bir maslahata binaen esirleri bir bedel mukabilinde olmaksızın azad edebilir."*²⁶

Ömer Nasuhi Bilmen esirlerin fidye karşılığı salıverilmesine dair görüşleri de şöyle özetler:

"Esirleri para mukabilinde azad etmek hususunda Hanefî fukahasının muhtelif görüşleri vardır. Meşhur olan görüşe göre bu caiz değildir. Para mukabilinde düşmanın kuvvetlenmesine yol açmak uygun olmaz. Ancak Müslümanların paraya ihtiyacı olması durumunda İmam Muhammed'in beyanına göre caiz olur."

*"İmam Şâfiî'ye göre büyük bir mal mukabilinde mübadele caizdir."*²⁷

Peki Müslüman biri düşman elinde esir alınırsa ne olacak? Ömer Nasuhi Bilmen fukahanın bu konudaki görüşünü şöyle özetler:

*"Esir düşen Müslümanları para, silâh, kera' denilen hayvanat ve saire mukabilinde esaretten kurtarmak ittifakla caizdir."*²⁸

Görüldüğü üzere, düşmandan ele geçirilen esirlerin öldürülmesi ve köleleştirilmesi hususunda tereddüt etmeyen, onları karşılıksız ya da karşılıklı salıverme hususunda, apaçık ayetlere karşın kafası karışık olan gelenek tereddüt eden gelenek, düşmana esir düşen Müslüman esirlerin fidye karşılığı kurtarılmasının cevazı hususunda ittifak etmiştir.

Ayetin Kur'ân Bütünlüğü Açısından Ele Alınması

Bir ayetin başka bir ayetle neshi için iki ayet arasında çeşitli ilişkilerin kurulabiliyor olması gerekir. Mesela neshedildiği iddia edilen ayette, o ayetin daha sonra hükmünün kaldırılabilmesine dair ifadenin bulunması önemli bir göstergedir. Nisâ suresinin 15. ayetinde, zina

suçu işleyen kadınlar için tertip edilen cezanın ömür boyu devam edeceği belirtildikten sonra "...yahut Allah onlar için bir yol açıncaya kadar..." şeklindeki ifadenin geçmesi bu konuda bir nesh bekletisi oluşturmaktadır. Nitekim bu beklenti aynı konuda farklı bir hüküm getiren Nûr suresinin 2. ayetiyle gerçekleşmiştir.

Nesih için iki ayet arasında konu birlikteliği de olmalıdır. Bakara suresinin 183. ayetinde, önceki ümmetlere olduğu gibi Ümmet-i Muhammed'e de orucun farz kılındığı belirtildikten sonra aynı surenin 187. ayetinde, oruç gecelerindeki cinsel ilişki yasağının son ümmet için kaldırıldığı bildirilmektedir.

Öte yandan nesheden ayette, neshin gerçekleştiğini gösterir ifadenin olması da önemlidir. Enfâl suresinin 66. ayetinde geçen, "...Şimdi Allah, zayıf olduğunuzu gördü ve yükünüzü hafifletti..." şeklindeki ifade bir önceki ayetteki hükmün neshedildiğini göstermektedir.

Buna göre, Muhammed suresinin 4. ayetinde ve de onu neshettiği iddia edilen Tevbe suresinin 5. ayetinde bu ilişkilerden herhangi biri bulunmakta mıdır?

Muhammed suresinin 4. ayeti, savaş esnasında ve sonrasında yapılması gerekenleri bildirmektedir. Düşmanla karşılaşıldığında boyunlarına vurmak yani öldürücü darbeyi vurmak savaş esnasında yapılması gereken bir şeydir. Düşman etkisizleştirilip savaş meydanına serildiğinde, savaşma durumu kalmayanların savaş esiri olarak alınmaları ve sıkıca bağlanmaları gerekmektedir. Daha sonra bu esirlere yapılacak muamele olarak ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıvermeden sözedilmektedir. Enfâl suresinin 67. ayetinde, Bedir savaşında, düşman tam olarak etkisiz hale getirilmeden esir alma aşamasına geçildiği için Nebî dahil Müslümanların kınandığı dikkate alındığında Muhammed suresinin 4. ayetinin Bedir savaşından önce indiği rahatlıkla söylenebilir. Oysa bazı müfessirler bu ayetin Bedir savaşından sonra indiğini söylerler. Onlara göre bu ayet Bedir savaşından önce inmiş olsaydı Enfâl suresinin 67. ayetinde esir aldıkları için Müslümanlar kınanmazlardı. Böyle düşünenlere göre Enfâl suresinin 67. ayeti Muhammed suresinin 4. ayetiyle neshedilmiş oluyor. Bu doğru değildir. Enfâl suresinin 67. ayetinde Müslümanlar, esir aldıkları için değil, esir alma safhasına erken geçtikleri için kınanmışlardır. Muhammed suresinin 4. ayetinde savaş meydanına ağırlığı koyuncaya kadar esir alınmaması söyleniyor. Zaten Enfâl suresinin 67. ayetinde de, savaş meydanına ağırlık koyma anlamındaki aynı ibare

kullanılarak (حَتَّى إِذَا أَتَّخَذْتُمُوهُمْ/حَتَّى يُشْجَرَ فِي الْأَرْضِ) kınamanın gerekçesinin esir alma değil esir alma aşamasına erken geçme olduğu bildirilmiş oluyor.

Enfâl suresinin 67. ayetini nesheden Muhammed suresinin 4. ayetinin Tevbe suresinin 5. ayetiyle neshedildiği iddiası da isabetli değildir. İki ayet arasında konu birlikteliği yoktur. Tevbe suresinin 5. ayetinin metni ve meali şöyledir:

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْضَرُوهُمْ وَأَفْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا
سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“(Dört) yasak ay çıkınca o müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın, onları kuşatın, onlar için her gözetleme yerinde oturun. Ama tevbe ederler, namaz kılarlar, zekât verirlerse yollarını açın. Allah’ın bağışlaması çok, ikramı boldur.”

Yukarıdaki ayet Hu-
deybiye Antlaşmasını bozan Mekkelî müşriklerle ilgilidir. Bu ayet de dahil olmak üzere surenin ilk ayetlerinde bahsi geçen duyuru, uyarı ve emirler Zilhicce ayında yapılmıştır. Surenin 3. ayetinde geçen ”يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ = **Büyük hac gününde**” şeklindeki ibareyle bu açıkça görülmektedir. Bilindiği üzere haram aylar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep’tir. O halde Tevbe suresinin 5. ayetinde sözü edilen haram aylar yukarıda saydığımız **haram aylar** değil, surenin 2. ayetinde geçen ve antlaşmayı bozan müşriklere tanınan dört aylık süredir. Bu dört aylık sürenin ayette “haram aylar = **الأشهر الحُرْم**” olarak ifade edilmesi bu süre içerisinde müşriklere dokunulmayacağı, süre dolunca ise, anlaşmayı bozmaları sebebiyle cezalandırılacakları anlamındadır. O halde 5. ayette genel bir hükümden bahsedilmemektedir. Bu, sözü edilen Mekkelî müşrikler ve onlar gibi yapanlar içindir. Muhammed suresinin 4. ayetinde ise genel olarak savaş esnasında ve sonrasında yapılacaklar bildirilmiştir. İki ayet arasında nesh ilişkisinin düşünülmesini gerektirecek ne bir ibare ne de bir anlam örgüsü bulunmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte, belli bir sebebe binaen inen Tevbe suresinin 5. ayetinin yüzlerce ayeti neshettiği söylenebilmiştir. İşte bu yüzlerce ayetten bir tanesi de Muhammed suresinin 4. ayetidir. Bu ayetin nesholunduğunu söyleyen Hanefî uleması, esirlere uygulanması gereken ve kı-

yamete kadar devam edecek olan hükmü yok saymışlar, esirler hakkındaki hükmün, onların öldürülmesi ya da köleleştirilmesi olduğunu söylemişlerdir. Bu ayetin neshedilmediğini düşünenler ise karşılıksız ya da fidye karşılığı salıvermenin yanı sıra esirlerin öldürülmesinin veya köleleştirilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Savaş, insanlık tarihi kadar eski bir vakia olduğu için, Allah’ın dininde savaşa, dolayısıyla onun bir sonucu olan esirlere dair hükümler tüm şeriatlarda düzenlenmiş olmalıdır. Bu bağlamda mesela esirlerin fidye karşılığı salıverilmeleri ve de kurtarılmalarının bilinen ve uygulanan bir şey olduğuna dair Bakara suresinin 85. ayeti dikkat çekicidir:

“Sonra öyle hale geldiniz ki, birbirinizi öldürüyor, içinizden bir takımını yurtlarından çıkarıyor, onlara yapılan kötülük ve düşmanlığa destek veriyorsunuz. Ama esir

olarak gelirlerse fidyelerini verip kurtarıyorsunuz. وَإِنْ يَأْتُواكُمْ فَأَسَارَى تَفَادَوْهُمْ) Onları sürgün etmek size zaten haramdır.”

Oysa bazıları bu ayete rağmen, bir takım

rivayetlerden hareketle esir almanın önceki ümmetlere haram iken Ümmet-i Muhammed’e helal kılındığını söylemişlerdir.²⁹

Rivayetlere göre Bedir savaşında alınan esirlerin bir kısmı fidye karşılığı bir kısmı da karşılıksız salıverildi. Enfâl suresinin 70. ayeti bunu doğrulamakta, aynı surenin 67. ayetinin Bedir’de alınan esirlerin öldürülmemesi üzerine indiğine dair yorumları ise geçersiz kılmaktadır:

“Ey Nebi! Elinizdeki esirlere de ki: ‘Allah kalplerinizde bir hayır olduğunu bilse, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlar, ikramda bulunur.’”

Benî Kurayza Yahudilerinin etkisiz hale getirilmesinden bahseden Ahzâb suresinin 26. ayetinde de düşmanın öldürüldüğünden, bir kısmının da esir olarak ele geçirildiğinden bahsedilmektedir:

“Allah, kitap ehlinden, düşmana arka çıkanları da kalplerine korku salarak kalelerinden indirdi, onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz.”

Ayete göre Müslümanlar Yahudilerle çatışmış, bazılarını öldürmüş, düşman teslim olunca da esir alma süreci başlamış olmalıdır.³⁰

Sonuç

Hanefî usûlcüler, Muhammed suresinin 4. ayeti ile Tevbe suresinin ilgili ayetleri arasında konu birlikteliği olduğunu, tarih açısından sonra gelen hükmün aynı konuda farklı bir hüküm getirmesi sebebiyle neshin gerçekleştiğini iddia ederler. Oysa Muhammed suresinin 4. ayetinde geçen **“Arkasından onları karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakın”** şeklindeki ifade savaş esirlerine yapılacak muameleyle ilgiliyken Tevbe suresinin 5. ayeti, Hudeybiye Antlaşmasını bozan müşriklerle ilgilidir. İki ayet arasında herhangi bir konu birlikteliği yoktur. Hanefîler esirlerin öldürülmesi ya da köleleştirilmesini benimsemişlerdir. Bu, Allah'ın kitabında ve Rasûlullah'ın uygulamalarında olmayan bir şeydir.

Muhammed suresinin 4. ayetinin neshedilmediğini söyleyenler ise esirlere uygulanacak muamelenin bu ayetle sınırlı olmadığını, esirlerin öldürülebileceğini ya da köleleştirilebileceğini de söylemişlerdir.

Esirlerin öldürülebileceğine dair hükmü ve bu doğrultudaki tarihî tecrübeyi, bazı yazarların dile getirdiği gibi, Batı'nın bu yöndeki yasaklarının bir asırlık maziye sahip olmasını gündeme getirmek ya da bu uygulamaları “mukabele bilmisil” kuralının işletilmesinin bir sonucu olarak görüp normalleştirmek ya da aklamak³¹ sorunun temelini inmemek anlamına gelir. Burada yapılması gereken, asırlardır yanlış bir uygulamanın sürdürüldüğünü ve ulemanın da bu uygulamayı temellendirmeye çalıştığı gerçeğiyle yüzleşmek ve yapılanın bir hata olduğunu kabul etmektir.

Notlar

1. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Câmi'u'l-Beyân, Beyrut, 1992, XI, 306; el-İmam Hafız İbn Kesîr (ö. 774/1373), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm li'l-Hafız İbn Kesîr, Kahire, 2005, VII, 309; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî (ö. 911/1505), ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sûr, Mısır, 2003, XI, 136; Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fadlihi, Demmam, 1994, XVI, 150 vd.
2. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XI, 306.
3. Taberî, a.g.e., XI, 307.
4. Ayetin meali şöyledir: **“Savaş alanında düşmanı yere serinceye kadar hiçbir nebinin esir alma hakkı yoktur. Siz, hemen elde edeceğiniz bir mal istiyorsunuz Allah ise sonrasını istiyor. Allah güçlüdür, doğru karar verir.”** (Enfâl 8/67)

5. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, VII, 309.
6. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs (ö. 370/981), el-Füsûl fi'l-usûl, Kuveyt, 1985-1994, III, 7; Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090), Usûl's-Serahsî, İstanbul, 1984, II, 85.
7. Cessâs, a.g.e., I, 385.
8. Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1209), et-Tefsîru'l-Kebîr, Beyrut, 1999, X, 38-39.
9. Bu bağlamda, Bedir ve Uhut savaşları ile Benî Kureyza ve Mekke'nin fethinden sonraki bir takım uygulamalara atıfta bulunulur.
10. Alınan esirlerin ihtiyaç halinde, fidye karşılığı bırakılıp bırakılmayacağına dair mezheb içinde bir tartışmanın olduğu görülmektedir. Mesela bkz. Cemaluddin Ebû Muhammed b. Abdillâh b. Yusuf el-Hanefî ez-Zeyla'î (ö. 762/1361), Tebyînü'l-hakâik, Kahire, 1313, III, 249.
11. Serahsî, el-Mebsût, Beyrut, 1989, X, 24-25.
12. Enfâl 8/12.
13. Alâuddin Ebû Bekr b. Mesûd el-Kâsânî el-Hanefî (ö. 587/1191), Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi', Beyrut, 1982, VII, 119.
14. Kâsânî, a.g.e., VII, 119.
15. Tevbe 9/5.
16. Kâsânî, a.g.e., VII, 119-120
17. Tevbe 9/5.
18. Tevbe 9/29.
19. Kâsânî, a.g.e., VII, 120.
20. Kâsânî, a.g.e., VII, 120.
21. Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Fethu'l-kadîr, Dârü'l-fıkr, Beyrut, trs., V, 475.
22. Serahsî, el-Mebsût, X, 139; Kâsânî, a.g.e., VII, 119 vd.
23. Anlaşılmasında kolaylık sağlaması amacıyla ifadeler tarafımızdan sadeleştirilmiş ve yazım hataları düzeltilmiştir.
24. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, III, 399.
25. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 401.
26. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 403.
27. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 403.
28. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 404.
29. Cessâs, el-Füsûl fi'l-usûl, IV, 304 vd.
30. Benî Kurayza olayıyla ilgili olarak derginin bu sayısında Cemal Necm'in kaleme aldığı ve Dr. Abdurrahman Yazıcı'nın tercüme ettiği “Benî Kureyza Esirlerinin Âkîbeti” isimli yazıya müracaat edilebilir.
31. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 400-401; Ahmet Özel, “Esir”, DİA, XI, 386-387.